Szabóné Tóth Judit: A helyi kultúra centralizálása – a II. világháborút követő időszak a rendszerváltásig a közösségi művelődés tükrében egy hajdú településen

Absztrakt: Hazánkban már a 19. század közepétől aktívan jelen vannak a lakosság által kezdeményezett és megalapított civil közösségek. Működésük a második világháborúig töretlen volt, majd onnantól a rendszerváltásig egy újabb korszak következett, amelyet átszőtt a politikai propaganda. Tanulmányomban ezt a rendszerváltásig tartó korszakot ismertetem – egy hajdúsági település – Hajdúnánás közösségi művelődési folyamatain keresztül.

Abstract: Since the mid-19th century, the civil societies initiated and founded by the inhabitants have been actively present in the cultural life of Hungary. Their functioning had been continuous until the World War II, then until the change of regime there was another era which was soaked with political propaganda. In my study I describe this period until the change of regime, through the community cultural processes of a settlement in Hajdúság which name is Hajdúnánás.

1. Magyarország közösségi és kulturális élete a II. világháború után a rendszerváltásig

A második világháborút követő évtizedekben jellemző mind a közoktatásra, mind a kulturális életre az állami irányítás és centralizáció. 1945-ben a közművelődésben megkezdték a szabadművelődés [1] szervezetének kialakítását (Juhász 2016:45). Ez a két világháború közötti, főként állami befolyás alatt álló népművelést volt hivatott felváltani. Jellemzője, hogy állami intézmények és szervezetek mellett társadalmi intézményrendszere is volt, maga a szabadművelődési tevékenység a pártoktól az egyházi és civil szervezetekig terjedően rendkívül szerteágazó intézményrendszerben valósult meg (Drabancz – Fónay 2005:98).

1945-ben létrehozták az Országos Szabadművelődési Tanácsot (OSZT), amely kettős feladatot látott el: egyrészt összefogta az iskolán kívüli művelődéssel és felnőttoktatással foglalkozó szervezeteket, másrészt a minisztérium tanácsadó szerveként funkcionált. Az alulról szerveződő civil közösségeket felszámolták, vagyonukat államosították. Az olvasókörök könyvgyűjteményéből könyvtárak lettek, a helytörténeti gyűjtemény anyagából, például múzeum alakult. Létrejöttek a

népi kollégiumok, amelyek az alsóbb néprétegekből származó fiatalokat kívánták támogatni, illetve egy, a szocialista társadalomnak elkötelezett értelmiségi réteget akartak kinevelni. A kollégiumokat a Magyar Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt vezető ideológusainak elképzelései alapján szervezték meg. 1949-ben adminisztratív úton felszámolták a szervezetet. Nagy figyelmet fordítottak az emberek szórakoztatására és művelésére is. A távoli településeket művelődési autók járták előadókkal, könyvtárral, rádióval felszerelve. Népszerű volt a színjátszás, a néptánc és a kórusművészet. Kiépült a művelődési otthonok, közkönyvtárak rendszere, fellendült a könyvkiadás. A nép- és közművelődési könyvtárak felügyeletének és irányításának ellátására Népkönyvtári Központot szerveztek, majd az 1940-es évek végén az állam fokozatosan átvette a könyvkiadás irányítását is. A könyvkiadást államosították, öt nagy könyvkiadó vállalat jött létre. (Juhász 2016:38-41)

1956-ban elindul a népművelési szakemberek egyetemi képzése először Debrecenben Durkó Mátyás kezdeményezésére. A művelődési intézmények államosításával a kulturális tevékenység elsősorban ideológiai alapokra helyeződött, de teret nyertek az alulról építkező kulturális kezdeményezések is (klubok, közművelődési társulások). A közösségi térként is funkcionáló művelődési házak otthont adtak a civil szervezeteknek, szerveződéseknek, illetve generálták is azok létrejöttét. (Juhász 2016:45)

2. A helyi kultúra centralizálása Hajdúnánáson a II. világháborút követő időszaktól a rendszerváltásig

Hajdúnánás a Hajdúság egyik települése, mely a hajdúk letelepítése és Bocskai István fejedelem kiváltságlevele óta 1605. december 12-től viseli a városi rangot. Lakói – az országos tendenciákhoz hasonlóan – már a 19. századtól gazdag közösségi életet éltek, számos olvasókört, dalárdát, vagy éppen kaszinót alapítottak. Az első világháborút még, ha nehezen is, de átvészelték a megalakult közösségek, viszont a II. világháború időszaka már jóval nagyobb törést okozott, amit a legtöbb civil kezdeményezés nem élt túl. Ezt követően egy újabb korszak vette kezdetét egészen a rendszerváltásig. A korábbi gyakorlattól eltérően, ekkor a közösségeket jellemzően nem az alulról jövő kezdeményezések éltették, hanem sokkal inkább a politikia propaganda.

2.1 Szabadművelődés, államosítás és zsugorodó tanyavilág

Hajdúnánáson a második világháborút követően 1945 és 1948 között megjelent a szabadművelődés mozgalma, mely a város kulturális életének demokratikus átalakításában jelentős szerepet játszott. Az országos hálózattal rendelkező mozgalom 1946 decemberében alakította meg hajdúnánási szervezetét a Szabadművelődési Tanácsot, aminek hatására megélénkült a népművelési tevékenység. A város kulturális élete színesebbé vált, irodalmi előadássorozat indult, népfőiskolát szerveztek, énekkari versenyeket rendeztek és a könyvtári kultúra is egyre nagyobb szerepet kapott. Bár könyvtára ekkor még nem volt a városnak, de az olvasókörök tevékenysége és az 1165 kötettel rendelkező gimnázium tanári és ifjúsági könyvtár jelentősen hozzájárult a könyvkultúra terjesztéséhez (Papp 2003:218).

Ebben az időszakban kezdett ugyan újra feléledni a helyi kulturális élet, de itt is egyre inkább érezhetővé vált, hogy az alulról szerveződő kezdeményezések helyét átveszik a központilag, felülről szervezett, politikai ideológiát elültetni célzó intézkedések, mozgalmak (pl.: úttörő mozgalom). Ebben az iskolák államosítása is jelentős szerepet töltött be, nemcsak a városban, hanem a tanyákon is. A tanyasi tanítók bíztak az államosítás pozitív hatásában és segítették a kultúra és a politikai ideológia terjesztését is a körzetben. Az ő közreműködésükkel valósultak meg előbb a szabadművelődési, majd népművelési előadások, politikai tájékoztatók, színjátszó és bábelőadások, és a közös rádióhallgatás. Azonban a mezőgazdaság szocialista átszervezése után megnövekedett az a tendencia, hogy az emberek elhagyták a tanyavilágot és beköltöztek a városba, ami szépen lassan a tanyasi iskolák átszervezését majd megszűnését is jelentette (Bakó 1973:434).

A második világháború után megszűnt a Hajdúnánási Kaszinó is, melyet az akkori belügyminisztérium feloszlatott, ahogy a többi olvasókört is, vagyonukat – épületeikkel együtt – pedig államosította (Bakó 1973:438).

Ugyanez a sors várt a gimnáziumban működő Hajdú Múzeum számára felajánlott épületre. A tulajdonos annak idején azzal a feltétellel ajánlotta fel a közösség számára, hogy a nevelt lányának építtetett házzal egy telken lévő ingatlan területét osszák meg. A telekmegosztás bürokratikus akadályokba ütközött, majd a háború idején egyáltalán nem foglalkoztak vele, illetve a város birtokba vette és szolgálati lakásként használta, majd 1950-ben államosítottak és az eredeti tulajdonost, még a neki épült házból is kiköltöztették (Buczkó 2019:64). Az épületet lelakták, a telket építési törmelékek tárolásra használták, az eredeti tulajdonos muzeális gyűjteménye a szocializmusban kézen-közön eltűnt, majd a 60-as években le is bontották az akkorra romossá váló házat. A múlt értékeit nem becsülő, sőt inkább eltörölni igyekvő szocializmus idején a gimnáziumból is száműzték a múzeumi gyűjteményt. 1952-ben még Városi Múzeum néven életre kelt, de mivel nem volt szakember, aki összetartotta és gondozta volna a gyűjteményt, az végül szétszóródott és más múzeumok anyagába került. A gyűjtőmunka majd csak a 80-as években kezdődött újra. 1980-ban létrejött a Szülőföldi Gyűjtemény, majd 1984-ben a Tájház (Buckó 2018:99-102).

2.2 Bevétel és tömegesítés - A hajdúnánási mozi és a művelődési otthon kulturális szerepe az 50-es években

A hajdúnánási Uránia Mozit 1948-ban államosították, melyről a tulajdonos a Nánási Szabadság című lap 1948. július 9-én megjelent számában tájékoztatta a közönséget. Másnap a mozi Mafirt Uránia Filmszínház néven folytatta a vetítéseket és megnőtt az orosz, vagy szovjet, illetve francia filmek és híradók száma. Közben 1949-ben a helyi lapot beszüntették, a mozit pedig 1950-ben az akkori helyéről el kellett az egykori Leventeházba költöztetni (ahol további 8 évig működött) (Szólláth 2016:223), ugyanis a Hajdú-Bihar Megye Tanácsa Bizottságának 1950. február 17-én kelt leirata a város tulajdonát képező Bocskai-szálló épületét – ami a mozinak addig otthont adott – javasolja kultúrpalota céljára kijelölni (Bakó 1973:438). Egyébként mind a mai napig ez az épület ad otthon a művelődési központnak, amit akkor még Kultúrotthonnak hívtak. Feladata volt, hogy gondoskodjon a városban az iskolán kívüli művelődésről, emellett jelentős bevételi tervet is teljesítenie kellett (Bakó 1973:438). Ennek érdekében, minden lehetséges alkalommal bálokat szerveztek, ami előtt szokás volt, hogy egy színdarabot is bemutattak. Jellemző volt az ismeretterjesztő előadások tartása, viszont arról, hogy ezek milyen témájú előadások voltak, kik és

milyen színvonalon tartották ezeket, arról nincs információ. Működtek különböző szakkörök is, főként politikai, irodalmi, kézimunka- és bábszakkör. Ezek a korabeli jelentések szerint 15-40 fős csoportok voltak. A kultúrát ekkor Magyarországon a politika szolgálólányának tekintették, a cél a tömegesítés volt, a minőségre nem fektettek hangsúlyt (Bakó 1973:439). Ezt jól példázza a Művelődési Otthon 1953-as munkatervéből kiragadott részlet: „Harmadik negyedévi munkánk előkészítését és továbbvitelét úgy állítjuk be, hogy városunk szocialista átszervezését mindenben elősegítse. A Művelődési Otthon vezetősége a Tanáccsal és a pártszervezettel megbeszélve a soron levő mezőgazdasági munkálatok határidőre való befejezését a kultúr agitációs brigádok számát huszonkettőről harmincötre emeljük, kétszáz egyénileg dolgozó paraszt házi agitációját vettük tervbe és állandóan felszínen tartjuk a versenyszellem kiszélesítését (Gut 1982:233).” A kulturális munka legfőbb jellemzője az öntevékenység volt, de mivel ezek a helyi csoportok nem elégítették ki a közönség szórakozási, művészeti igényeit, így gyakran megfordultak a városban különböző színházak és együttesek (pl. a Csokonai Színház, a Dongó Színpad, a Cirkusz és Varieté Vállalat csoportjai, esztrádegyüttesek, bár utóbbiakat úgy értékelték, hogy művészeti szempontból értéktelenek voltak). 1953 után a Kultúrotthon tevékenységében csökkent ugyan a helyi politika közvetlen szolgálata, de nem szűnt meg. Nehézséget jelentett a működésben a megfelelő technikai háttér és a profiljukat sem tudták kitalálni. Feladata volt a helyi sportkultúra fejlesztése is, ez viszont kimerült a Traktor nevű sportegyesület szakkörként történő működtetésében. Probléma volt az is, hogy a bevételekre vonatkozó irányzatokat teljesíteni kellett, amelyek elé különböző akadályokat is gördítettek. „Így például a kultúrotthon igazgató azzal indokolja az 1955. évi tervteljesítés elmaradását, hogy felsőbb rendelkezésre, a kultúrotthon saját rendezvényének bevételét át kellett engedni a helyi MSZT-nek, Vöröskeresztnek stb.” (Bakó 1973:439). További problémát jelentett a nagy bevételi elvárásokon túl, a megfelelő munkaerő hiánya, így nagy volt a fluktuáció is a vezetők körében. „A fluktuáció magyarázataként a következők hozhatók fel: nem voltak munkatársak, adminisztrátorok, magas volt a bevételi terv minden évben, mostohák voltak a körülmények (Gut 1982:232).” 1956 után új, a technika felhasználásával mezőgazdasági, modellező és fotó szakkörök jelentek meg és felvetődött az igény a klubéletre. Elkezdték kihelyezni a kulturális munkát a munkahelyekre, üzemekbe, termelőszövetkezetekbe. 1958-ban az akkori kultúrotthon igazgató egy bizottsági ülésen azt is felvetette, hogy igény van a város különböző részein és a tanyavilágokban a filmvetítésekre. A Megyei Tanács és a Megyei Moziüzemi Vállalat segítségével aggregátort szereztek, ettől kezdve a mozivetítések megszervezése is a művelődési otthon feladata lett (Bakó 1973:439). Vetítettek filmeket az épület nagytermében, de vándormoziként is a város több pontján kellett filmvetítéseket tartani, főként TSZ központokban és szociális otthonokban, később a tanyavilágban. A filmek jellegét tekintve voltak népszerű magyar alkotások, de gyakori volt az ismeretterjesztő előadás, főleg a mezőgazdasági termelésről (Szólláth 2016:223-225). 1959 mozgalmas év volt a város művelődésében. A kultúrotthon megkapta a Művelődési Ház nevet, ami létszámnövekedést is hozott, így a művelődési ház alkalmazásában állt egy művészeti előadó, adminisztrátor és egy technikai feladatokat is ellátó gondok (Gut 1982:232). Ekkor vetődött fel először a Nánási Híradó című tájékoztató közlöny kiadása (Bakó 1973:439), illetve 1959-ben megépült a város történetének negyedik mozija, a Bocskai Filmszínház, ami a mai napig – hosszabb-rövidebb kihagyásokkal, – de működik. A filmvetítések száma és az előadások látogatottsága alapján a 80-as évekig töretlen volt népszerűsége (Szólláth 2016:226).

2.3. Kisközösségek és szakkörök – Új lendület a 60-as évek kulturális életében

A 60-as években fordulat következett be a művelődési szemléletben. A nagy, tömeges rendezvények mellett keresik azokat a művelődési formákat, amelyekkel kisebb közösségeket tudnak formálni. Ismeretterjesztésben megjelennek a termelést nem közvetlen módon segítő formák, a természettudományi, jogi és közgazdasági szemlélet alakítása (Bakó 1973:442). Fellendül a szakköri tevékenység, például fotó, rádió, báb, helytörténeti, tánc tematikával. Ez utóbbi kettő célja, feldolgozni a „nánási lakodalmas" történetét. Kezdeményeztek továbbá országjáró túrákat és kirándulásokat is (Gut 1982:234). Az öntevékeny mozgalom, azonban a televízió megjelenésére csökkent, majd a hatvanas évek közepétől kap újult erőre. 1964-ben a város fiataljaiból és gimnáziumi tanulókból megalakult a Városi Irodalmi Színpad, melyet a művelődési ház akkori igazgatója – a széleslátókörű, rugalmas és sok ötlettel rendelkező – Czeglédi Lajos szervezett meg. 1969-ben a csoport „Péntek 19" nevű előadásukkal aranyérmet nyert Sárospatakon a Diáknapokon. A 30-35 főből álló színjátszó csoport ezután még számos díjat zsebelt be, de 1971-ben feloszlott (Bakó 1973:442). 1969-ben az előző évben jelentős felújítási- és átépítési munkálatokon átesett Művelődési Házat átnevezik és innentől kezdve, mint Városi Művelődési Központ működik tovább. Szintén ebben az évben szervezték meg először Hajdúnánáson a Művésztelepet Bíró Lajos festőművész vezetésével. Résztvevői a megye legjobb rajztanárai, szakkörvezetői és képzőművészeti körök tagjai voltak (Bakó 1973:442). Czeglédi Lajosnak sikerült egy tömegbázist kiépítenie úgy, hogy együttműködési megállapodásokat kötött két középiskolával, termelőszövetkezetekkel és üzemekkel. Kiépített egy kultúrfelelősi és aktívahálózatot, koordinált volt a város közművelődése, mert a havi kulturális tervek biztosították, hogy ne legyen átfedés és egymásra szerevezés a műsorok és rendezvények vonatkozásában (Gut 1982: 232). Ebben az időszakban sokoldalú volt az intézmény tevékenysége, komplex és nagyrendezvények váltották egymást, például Tudományos Előadássorozat, Egészségügyi Hét, Nők Fóruma, Amatőr Képzőművészeti Tábor. Újdonság volt az irodalmi estek tartása, ahol az ország legkiválóbb művészei is felléptek, a Tavaszi Művészeti Hetek programban a komolyzene is helyet kapott. A szakköri és klubmunka új formát és új tartalmat nyert (Gut 1982:235).

2.4. Zene, tánc, szórakozás – a 70-es 80-as évek

A 70-es években főleg zenés, táncos szórakoztató rendezvényeket, bálokat rendezek, de jelentős számú ismeretterjesztő előadáson is részt vehetett a lakosság. A megkezdett hatékony munkát az akkori vezetés tovább tudta vinni, de a szakmai munkát megnehezítette az épület állagának jelentős romlása. Nagyobb hangsúlyt kaptak ebben az időszakban az üzemekbe, termelőszövetkezetekbe és a szabadtérre szervezett programok. Az egyik ilyen szabadtéri rendezvény volt az először 1978-ban megrendezett „Nánási vásártéren" elnevezésű népművészeti vásár, amelyet Patai István akkori igazgató hívott életre és a módszertani és gyakorlati pályázaton nívódíjat kapott érte. A város főterén a rendezvény alkalmával komédiázás folyt, neves művészek és helyi csoportok bevonásával. Eközben a felállított sátrakban és standokon a képzőművészek, iparművészek és népművészek árulták termékeiket (Gut 1982:232-236).

A 80-as években népszerű volt a külön helyiségben megrendezett videómozi, amely az egyik első volt a vidéki települések között. Három helyen (Sörbár, Bagolyvár, Szeleczki mozi) tartottak ekkor videofilm-vetítéseket. Nagyon népszerű volt a fiatalok körében a video-diszkó, melyet a művelődési központban és a Fa-Fém KTSZ-ben rendeztek (Szólláth 2016:226).

A művelődési központot 1986-tól 1988-ig bővítették, ennek eredményeként egy új, 379 férőhelyes színháztermet avattak, mely lehetőséget nyújtott a programok kiszélesítésére.

A kultúra finanszírozása ekkor egyrészt intézményesített keretek közt központilag támogatott volt, másrészt pedig megmaradtak, vagy újraszerveződtek az alulról jövő kezdeményezések.

2.5. A városi könyvtár helyzete az 50-es évektől a 80-as évekig

1951-ben alapították meg a Hajdúnánási Városi Könyvtárat, melynek az akkor újonnan megalapított Kultúrotthon épülete biztosított egy 70 m^2 -es helyiséget, ami közel sem volt ideális, mert nem voltak meg a megfelelő tárgyi feltételek és a költségvetés felhasználásába sem szólhatott bele. A könyvtár állománya ekkor 1500 kötet volt, olvasói létszáma 568 fő, akik főként tanulók voltak. A Városi Könyvtárnak más problémával is szembe kellett néznie a helyhiányon túl, ugyanis az olvasókörök tagságának hosszú ideig tartott míg hozzászokott az új intézményhez. Ennek érdekében használtak reklám eszközöket, melyeken szerepelt, hogy hol és milyen kölcsönzési időben érhetik el az olvasók a könyvtár szolgáltatásait, hogy az minél hamarabb tudja betölteni a funkcióját (Papp 2003:2018-2019). 1952-ben megjelent a 2042-13/1952 Minisztertanácsi határozat, mely szükségessé tette a könyvtárak munkájának alapvető javítását és továbbfejlesztését. Eszerint például az illetékes helyi tanácsok kötelesek ellenőrizni, támogatni a könyvtár munkáját, gondoskodni a megfelelő szakmai személyzetről és infrastrukturális körülményekről, mint az olvasószoba biztosításáról és raktározási lehetőségről, továbbá a könyvállomány fejlesztéséről. Annak ellenére, hogy a szakmai és módszertani irányítást végző debreceni Körzeti Könyvtár külön felhívta a városi tanács figyelemét a rendeletben foglaltak betartására, nem történt érdemi változás. További nehézséget jelentett az, hogy a könyvállomány száma csak lassan gyarapodott. 1960-ig körülbelül 6000 kötet volt a könyvtár birtokában. A könyvtár életében a fordulatot az 1962-es esztendő hozta. Ekkor kapott külön olvasótermet és raktárhelyiséget, mellyel együtt a könyvtár alapterülete 131 m^2-re bővült, ami még mindig nem haladta meg a minimális igény egyharmadát. A személyi feltételek is javultak, szakképzett vezető került a könyvtár élére és 8 órában foglalkoztattak egy könyvtáros munkatársat (Papp 2003: 219-220). 1965-ben ismét bővült egy helyiséggel a könyvtár, amit gyerekkönyvtárnak rendeztek be és külön nyitvatartással működött. A könyvállomány 1971-ben megközelítette a 30 000 kötetet, de ez a lakosság számához viszonyítva az országos átlagot még mindig nem érte el, és a raktározás újra problémát jelentett. A városi és gyermekkönyvtáron kívül 6 könyvkölcsönző működött a városban 5 pedig a tanyasi iskolákban. A Művelődési Házzal együttműködve a könyvtárak rendeztek író-olvasó találkozókat és különböző kiállításokat (Bakó 1973:438). A könyvtárat a 70-es évek elején egy nagyobb, 170 m^2-es helyiségbe költöztették át, amire azért volt szükség, mert a Köztársaság téri épület veszélyessé vált, így azon kisebb-nagyobb átalakításokat kellett elvégezni. A könyvtár dolgozói a szinte lehetetlent próbálták megoldani: biztosítani a zavartalan munkát, a könyvek tárolását, és az olvasók helyben tartását a norma szerinti terület mindössze hatodán. Igazi nagy fordulat 1984-ben érkezett el a könyvtár életében, amikor átköltöztették az egykor a Takarékpénztárnak és „Úri” Kaszinónak is helyet adó épületbe, a Bocskai utca 13 szám alá. Az államosítás után ezt a Pártbizottság használta, egészen addig amíg meg nem épült a párt új székháza szemközt a régi épülettel. A könyvtár alapterülete ezzel 426 m^2-re nő, de még így sem éri el a normatíva szerint meghatározott alapterületet, ami 1054 m^2. Az épület belmagassága viszont lehetővé tette a galéria építését, amivel növelni tudták a könyvtár állományának elhelyezését (Papp 2003:220).

2.6. Hajdúnánás művészeti élete és közösségei a II. világháborútól a rendszerváltásig

A második világháború és az utána következő időszak a város művészeti életére is hatással volt. Az 1859-ben alakult „összhangzatos énekkar” 1949-ben megszűnt. A Városi Dalárda és az Iparos Dalkör Makláry Lajos karnagy vezetésével 1950-ben egyesült. Jelentősebb szereplésük 1956-ban volt, a Kőrösi Csoma Sándor Gimnázium fennállásának 300. évfordulóján tartottak egy hangversenyt, melyet a Magyar Rádió is felvett és többször közvetített. Létszámuk ekkor 60 fő volt és fellépésekben is bővelkedtek a következő években. 1960-ban a 68 tagú vegyes kórusában a lakosság minden rétege képviselve volt. Ebben az évben ünnepelte az énekkar 100 éves fennállását, melyben a karnagy a 48. évét kezdte meg és az 500. hangversenyéhez érkezett. Az ünnepség alkalmával nagyszabású hangversenyt szerveztek 1960. május 28-án melyen a nagy hírű Debreceni Kodály Kórus is fellépett. Makláry Lajosnak 4 évtizedes munkájáért „Szocialista kultúráért” kitüntetést adományoztak. Az énekkar tiszteletére egy kiadvány is készült, melyhez Bárdos Lajos Kossuth-díjas zeneszerző írt előszót, melyben kifejtette reményét, hogy ez a nagyszerű hagyomány folytatódni fog. Ez azonban nem így lett. A sikerek ellenére az énekkar felbomlott, aminek újjászervezésére 1966-ban tettek kísérletet, ami átmeneti sikerrel járt és egy 35-40 tagot számláló énekkart tudtak verbuválni, végül 1967-ben a Hajdúnánási Városi Énekkar újból megszűnt (Bakó 1973:440-441), de 10 év után ismét összeállt.

1970-ben a háborút megjárt cipészmester vitéz Zsuga János dr. Nagy Imre segítségével és szövegkönyvével felújította és színpadra vitte a Nánási lakodalmas népi színművet és újraszervezték az 1947-ben megszűnt Hajdú Bokréta Kört. A darab színpadra állításában nagy szerepe volt Sebestyén Miklós gimnáziumi tanárnak is. Zsuga János így emlékezett vissza a darabról: „...kis fattyú vótam, nagyon szerettem a fúvós zenét, a hallásom is megjárós vót. Kértem az akkori Dalárda vezetőjét és a zenekart vezető karmestert, vegyenek be. Nagy megtiszteltetés vót számomra, hogy dobolhattam, és vertem a cintányért, még meg ütemre. Ekkor még csak figyeltem a lakodalmas játíkot előadókat, majd kísőbb kisebb szerepet is kaptam a lakodalmasba, magamba szíttam a korabeli nótákat, népdalokat” (Groma 2014:169). A kezdeményezés sikeres volt, hiszen a mai napig működik a közösség és időről-időre előadják a darabot is, így őrizve a mai kor számára meg az egykori lakodalmas szokásokat.

Az önszerveződésnek további remek példája a 60-as években alakult citerazenekar. Boros Imre, aki korábban az Iparos Dalárda tenor szólamának is tagja volt, toborzott maga mellé néhány lelkes, amatőr zenészt. Próbáiknak 1963-ban a Művelődési Otthon adott helyet, sőt fellépési lehetőséget is biztosítottak számukra a városban, később pedig más településekre is kaptak meghívást. 1973-ban a 10 éve működő citerazenekar bővülő létszámban és szólóénekessel lépett fel a Felvidéki Alsóláncon. Ebben az időben nagy népszerűségnek örvendtek szerte az országban az „éneklő rajok” [2] és pávakörök, amik népszerűsítették a fiatalok körében is a magyar népdalt. 1974-ben a Háziipari Szövetkezetben éneklő csoport alakult Sebestyén Miklós gimnáziumi énektanár vezetésével és Kalapkötők néven egyesültek a citerazenekarral. Fonóházi esték címmel mutatkoztak be először közösen egy szerkesztett műsorral, amiben Bencze Lászlóné népdalgyűjtő is segítette a munkájukat. A pávakörök fénykorában több alkalommal is részt vettek minősítő versenyeken, szereplésükről rádiófelvétel is készült. Színpadra állították a szalmafonás történetét, a Vid mondáját és „A gulyafordítás szokása” című újévi köszöntőjüket, amit a televízió is bemutatott. 1978-ban újból megszervezték a város vegyeskarát, illetve a nánási lakodalmast, amihez a 30 fős pávakörből többen is csatlakoztak. A Dózsa TSZ égisze alatt ifjúsági együttes is működött a 80-as évek végéig (Sebestyén 2005:268-269).

A város művészeti életében a második világháborút követően több személy is feltűnt. Soós Zoltán groteszk verseivel keltett nagy feltünést. Első verse 16 éves korában jelent meg. A fiatal költő, aki volt könyvtáros és művészeti előadó is Hajdúnánáson, 1958-ban költözött Budapestre. Alkotásait a helyi, megyei lapok, de irodalmi lapok is publikálták, és számos verseskötete is megjelent (Bakó 1973:440-441).

Az „ezereszű" Nánási Tóth Lajos amatőr szobrász és grafikus, a városi képzőművészeti kör első vezetője volt, nyaranta pedig tagja a Hajdúnánáson rendezett művésztelepnek. Első önálló bemutatóját 1971-ben rendezték meg a Szellőző Művekben. Ezermester volt, készített fametszetet, linómetszetet, monotípiát, reliefet, üvegmozaikot, kovácsolt, készített szobrot, dolgozott olajjal, kővel, betonnal, cementtel, gipsszel stb. (Bakó 1973:441).

Madarász Gyula 1959-ben kötözött Hajdúnánásra, ahol rajztanárként és megyei rajzszakfelügyelőként dolgozott és vezette a képzőművészeti szakkört. Főként akvarell és olajtechnikát alkalmazott, képein az alföldi tájat ábrázolta. Munkáit először 1961-ben mutatták be a helyi és megyei közösség előtt, majd innentől kezdve számos meghívást kapott az ország különböző településeire. Tagja volt megyei képzőművészeti munkacsoportoknak és rendszeres résztvevője a művésztáboroknak. 1968-ban elnyerte a Hajdúsági Művésztelep Káplár Miklós emlékérmét, egy év múlva a telep művészeti díját. Díjazták szakkörvezetői munkásságát is, majd 1971-ben elnyerte Debrecen város és Hajdú-Bihar Megye művészeti díját. Képeit Ungváron és Lublinban is kiállították. Felesége Kathy Margit szintén rajztanár volt és rendszeresen részt vett a művésztelepeken. Nagy sikerrel készített batik munkákat, melyeket több kiállításon is láthatott a közönség (Bakó 1973:442).

2.7. Az ifúság kulturális élete a népszerű Ifjúsági Házban és Pinceklubban

Hajdúnánáson Ifjúsági Ház is alapult 1958-ban a Dorogi u. 5 szám alatt, ami nemcsak a fiatalok szórakozóhelye, hanem a KISZ székháza is volt. Az Ifjúsági Házban a programok az esti órákban kezdődtek. Szerveztek közös tv-nézést, ami igen kedvelt volt, mivel kevés tv készülék volt a városban és főként a futballmeccsek voltak népszerűek. Rendeztek klubprogramokat, szakköröket, kiállításokat. Az átlagos látogatottság ezeken a programokon 30-50 fő között mozgott, míg a szombat esti táncesteken körülbelül 100-180 fő vett részt. Népszerű volt Nánási Tóth Lajos szobrászszakköre és a társasági táncklub is. 1965 és 1970 között 3 tagú – helyi fiatal cigányfiúkból álló – ifjúsági beat zenekar is működött a városban. A tagok, felhagyva a hegedüléssel, autodidakta módon, hallás után tanultak meg gitározni. A zenekarnak a felszerelést az ifjúsági ház biztosította. Ők léptek fel a táncesteken is, ahol egyébként alkoholt nem árusítottak a szervezők, mert a résztvevők fele 18 éven aluli volt. A táncos rendezvény alatt egyébként rendőri intézkedésre sem került sor soha. Rajtuk kívül még több, fiatal gimnazistákból álló együttes tartott próbákat a házban. 1968-ban a helyi fiatalok ötlete és önkéntes munkája alapján létrehozták az épület pincéjében a Pinceklubot. Ott egy 40 fő befogadására alkalmas helyiséget alakítottak ki, bútorzattal és vendéglátó egységgel, jórészt felajánlásokból. A helyiség felkapott lett a fiatalok körében, sok klubfoglalkozást, vita estet tartottak, vagy éppen zenét hallgattak. Sört csak 18 év felett és hétköznapokon lehetett kapni. Az Ifjúsági Házban volt egy pingpongasztal, ami sportlehetőséget jelentett a fiatalok számára. 1972-1978 között az Ifjúsági Házat az akkori vezetés, mint művelődési házat működtetett, majd 1978-ban hozzácsatolták a Városi Művelődési

Központhoz, mert ekkor a ház költségvetését már nem a Hajdú-Bihar Megyei KISZ, hanem a város finanszírozta. Ebben az évben a tevékenysége meg is szűnt, hasonlóan, mint az országban működő többi ifjúsági ház (Mónus 2011:186-189).

3. Összegzés

Hajdúnánás művelődési életére a 19. századtól jellemző volt a pezsgés, a sokszínűség. A helyiek nemcsak részt vettek, hanem támogatták, mind anyagilag, mind szellemileg ezek működését. A második világháború után azonban ezeket az alulról működő közösségket többnyire felszámolták, megjelentek ugyan kezdeményezések, de azokat főleg a politika szőtte át, céljuk a propaganda, a meglévő rendszer támogatása volt. Persze voltak kivételek, mint Hajdúnánás esetében a Nánási Hajdú Bokréta Kör és Dalárda, melynek gyökerei az 1930-as évekig nyúlnak vissza és hosszú szünet után 1970-ben szerveződtek újra és a mai napig színpadra állnak többek között a közösség nevéhez fűződő Nánási lakodalmas népi színművel.

Felhasznált irodalom:

- BAKÓ Endre (1973): A szocializmus építésének útján – Művelődésügy In: Rácz István (szerk.): Hajdúnánás története, Alföldi Nyomda, Debrecen, 411-445. p.
- BUCZKÓ József (2019): A múzeumügy története Hajdúnánáson [Nánási Füzetek 31. szám] Móricz Pál Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény, Hajdúnánás
- DRABANCZ M. Róbert – FÓNAY Mihály (2005): A magyar kultúrpolitika története 1920–1990, Csokonai Kiadó, Debrecen
- GROMA Gézáné Nagy Judit (2013): A Nánási lakodalmas története I. rész In: RIGÓ Tamásné (szerk.) (2013): Hajdúnánási Kalendárium 2013, Hajdúnánási Szellemi Műhely, Hajdúnánás, 195-198. p.
- GUT István (1982): A Hajdúnánási Művelődési Központ története 1950-1980. Főiskolai diplomamunka Debrecen Tanítóképző Intézet 1982 – részletek. In: RIGÓ Tamásné (szerk.) (2003): Hajdúnánási Kalendárium 2004, Hajdúnánási Szellemi Műhely, Móricz Pál Városi Művelődési Központ és Könyvtár, Hajdúnánás, 231-238. p.
- JUHÁSZ Erika (2016): A felnőttek képzése és művelődése egykor és ma Magyarországon. Debrecen, Csokonai Kiadó
- MOLNÁR István (1974): Az Éneklő Rajok II. Országos Találkozója In: Honismereti Híradó, 2. évfolyam, 5. szám, Hazafias Népfront Honismereti Bizottsága, Budapest, 27-28. p.
- MÓNUS Imre (2011): A hajdúnánási Ifjúsági Ház történetéből In: RIGÓ Tamásné (szerk.): Nánási Kalendárium és Helytörténeti Olvasókönyv 2011, Hajdúnánási Szellemi Műhely, Móricz Pál Városi Művelődési Központ és Könyvtár, Hajdúnánás, 186-189. p.
- PAPP Júlia (2003): A Hajdúnánási Városi Könyvtár története 1951-1988. Főiskolai diplomadolgozat részlet. In: RIGÓ Tamásné (szerk.): Nánási Kalendárium és Helytörténeti Olvasókönyv 2004, Hajdúnánási Szellemi Műhely, Móricz Pál Városi Művelődési Központ és Könyvtár, Hajdúnánás, 217-223. p.
- SEBESTYÉN Miklós (2005): A népzene hajdúnánási évitizedei A kalapkötők In: RIGÓ Tamásné (szerk.) Nánási Kalendárium és Helytörténet Olvasókönyv 2006, Hajdúnánási Szellemi

Műhely, Móricz Pál Városi Művelődési Központ és Könyvtár, Hajdúnánás, 268-272. p.
- SZÓLLÁTH Zoltán (2016): Kell egy mozi… A hajdúnánási mozi a koalíciós korszakban és a szocializmus idején In: RIGÓ Tamásné (szerk.): Nánási Kalendárium és Helytörténeti Olvasókönyv 2015, Hajdúnánási Szellemi Műhely, Hajdúnánás, 221-231. p.

[1] szabadművelődés korszaka 1945-1948

[2] 1971-ben rendezték meg először Szentesen az Éneklő Rajok Országos versenyét, ahol a rajoknak nevezett iskolai osztályok énekelnek közösen főként népdalokat, de előadtak balladákat, úttörő- és mozgalmi dalokat is. (Molnár 1974)